

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота

магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОГО
ДИХАННЯ В ДІТЕЙ ІЗ ЗАКАННЯМ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ»**

Виконала магістрантка
спеціальності: 016 Спеціальна освіта. Логопедія.

Спеціальна психологія

Цугель Анастасія Анатоліївна

Керівник:

Левицький В.Е. кандидат педагогічних наук,
доцент

Рецензент:

Миронова С.П. доктор педагогічних наук,
професор, завідувач кафедри
корекційної педагогіки та
інклюзивної освіти

м. Кам'янець-Подільський – 2018 року

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ I. Теоретичний аналіз сутності, симптоматики та логопедичної роботи при заїканні	
1.1. Сутність заїкання як порушення мовленнєвого розвитку.....	6
1.2. Клінічні форми заїкання, їх характеристика.....	17
1.3. Особливості мовленнєвого дихання у дітей дошкільного віку із заїканням.....	24
1.4. Характеристика змісту логопедичної роботи при заїканні у старшій групі дошкільного закладу.....	35
1.5. Основні напрямки логопедичної роботи з розвитку мовленнєвого дихання у дітей дошкільного віку із заїканням.....	41
Висновки до розділу.....	47
Розділ II. Гра як метод та форма розвитку мовленнєвого дихання дітей-логопатів старшого дошкільного віку	
2.1. Гра як метод та форма навчання і розвитку. Особливості проведення ігор у логопедичній роботі з дошкільниками.....	51
2.2. Ігрові вправи, спрямованні на формування мовленнєвого дихання, легкої і своєчасної подачі голосу у дітей із заїканням.....	57
2.3. Завдання, ігри на формування темпу, плавності і ритму мовлення у дітей із заїканням.....	65
Висновки до розділу.....	71
Висновки.....	74
Список використаних джерел.....	80
Додатки	
Додаток А	
Схема етапів логопедичної роботи з дітьми, що заїкаються.....	86

Вступ

Актуальність теми. Мовлення – провідний засіб людського спілкування, могутній чинник набуття знань, пізнання оточуючої дійсності. Важливо, щоб кожна людина могла сповна користуватись ним у своїй життєдіяльності

Одним із основних джерел формування особистості дитини є оволодіння рідною мовою та мовленням. Навчання дітей рідній мові, розвиток мовлення надають великих можливостей для розв'язання багатьох завдань: розвитку пізнавальної сфери, загальної обізнаності та вихованості дітей, є основою формування особистості.

Згідно вимог сучасної педагогіки для навчання дітей слід шукати нові форми, методи і прийоми роботи. Особлива увага звертається на гру, яка використовується з навчальною метою. Проблемі використання ігор з метою формування умінь і навичок присвячені дослідження багатьох авторів, зокрема: Д.Ельконіна, К.Станіславського, А.Запорожця, Р.Жуковської та інших.

В логопедичній роботі з дітьми важливе місце посідає використання ігрових методів. В дослідженнях М.Піддякова, С.Коноплястої, Л.Артемової, Г.Волкової, І. Мартиненко, Н.Чередніченко, Ю. Пінчук, В.Селіверстова, М.Шеремет та ін. ставиться проблема відбору тих завдань, які можуть реалізуватися у формі дидактичної гри, а також розкрита спроба розширити сферу дидактичної гри з метою розвитку у дітей мовленнєвих вмінь і навичок.

Одним з порушень мовлення, яке накладає негативний відбиток на розвиток людини, є заїкання. Згідно статистичних даних, результатів досліджень (І.Сікорського, В.Гіляровського, Ю.Флоренської, М.Хватцева, В.Шкловського, Р.Левіної та ін.) на заїкання страждають близько 2-2,5% населення різного віку.

І.Сікорський назвав заїкання „дитячою хворобою”, підкресливши цим, що початок виникнення порушення відноситься до часу формування

мовлення у дитини (між 2-5 роками). Більшість авторів пов'язує початок заїкання з виникненням фразового мовлення.

Заїкання визначається як своєрідне, переважно реактивне (функціональне) дискоординаційне порушення мовленнєвого розвитку. Зовні виявляється у судомних порушеннях ритму мовлення, його темпу, плавності, зв'язаних з попередніми і одночасно хворобливими неврологічними і психічними змінами, особливо в емоційній сфері та найчастіше пов'язане з психофізичним станом хворого.

Проблема заїкання – одна з найдавніших проблем в історії вчення про порушення мовленнєвого розвитку. Проте, і до сьогоднішнього дня, при всій важливості цього питання, не існує єдиного систематичного підходу до вивчення та корекції цього порушення мовленнєвого розвитку. Сучасний рівень розвитку логопедії вимагає, з одного боку, широкого впровадження результатів наукових досліджень у практику, а з іншого – систематизації досвіду психологів, психоневрологів, практиків і узагальнення багатого матеріалу, отриманого в ході практичної корекційно-розвивальної та педагогічної роботи.

Мета дослідження – полягає у аналізі теоретичної бази, узагальненні досвіду логопедичної роботи для вдосконалення методики формування мовленнєвого дихання у подоланні заїкання.

Завдання дослідження:

- 1) здійснити теоретичний аналіз наукових джерел з питань подолання заїкання;
- 2) розглянути роль мовленнєвого дихання у формуванні мовлення як системної дефініції;
- 3) обґрунтувати, узагальнити, практично апробувати методику формування мовленнєвого дихання для дітей дошкільного віку із заїканням;
- 4) сформулювати висновки дослідження.

Гіпотеза дослідження передбачає, що обґрунтована, узагальнена та апробована методика формування мовленнєвого дихання займає важливе

місце у комплексній системі подолання заїкання і дозволить підвищити ефективність логопедичної роботи з дітьми дошкільного віку.

Об’єкт дослідження – комплексний корекційно-розвиваючий вплив на дітей дошкільного віку при заїканні.

Предмет дослідження – формування мовленнєвого дихання як частина корекційно-розвивального впливу при подоланні заїкання у дітей дошкільного віку.

Методи дослідження: аналіз літературних джерел, спостереження, аналіз документації, узагальнення практичного досвіду, експеримент.

Елементи наукової новизни одержаних результатів: уточнено значення формування мовленнєвого дихання у комплексній методиці подолання заїкання в дітей дошкільного віку

Практичне значення одержаних результатів полягає у розширенні сфери використання методів та прийомів формування мовленнєвого дихання у логопедичній роботі з дітьми, узагальненні досвіду роботи логопеда у старшій групі дошкільного закладу. Матеріал роботи може бути використаний при вивченні логопедії та у роботі з дітьми з порушеннями мовленнєвого розвитку працюючими спеціалістами.

База дослідження: Чемеровецький дошкільний навчальний заклад ясла-садок „Червона калина” (старша група).

Структура дипломної роботи: дипломна робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатків.

Висновки

Заїкання – це порушення темпу, ритму та плавності усного мовлення, що обумовлене судомним станом м'язів артикуляційного апарату. Визнано, що заїкання являє собою проблему як у теоретичному так і у практичному аспектах. Питання заїкання залишається не до кінця вивченим з-за широкого спектру причин виникнення, різноманітності клінічних проявів, варіантів протікання, патологічних реакцій на дефект.

Мовленнєве дихання – це система довільних психомоторних реакцій, тісно пов'язаних з генерацією усного мовлення. Характер мовленнєвого дихання підпорядкований внутрішньому мовленнєвому програмуванню, а отже семантичному, лексико-граматичному і інтонаційному наповненню висловлювання. Мовленнєве дихання підпорядковується різноманітному перебігу мовлення, чергуванню ланок (груп слів від паузи до паузи), які в залежності від вмісту можуть бути довгими і короткими, повільними і швидкими, напруженими і спокійними, тому моменти вдиху, кількість повітря, інтенсивність його витрат суттєво коливається.

При обстеженні мовлення дітей із заїканням, необхідно звернути увагу на місце, форму і частоту мовленнєвих судом, на збережені мовленнєві можливості дитини, на супутні мовленнєві і рухові порушення, на ставлення дитини до дефекту і наявність психологічних особливостей. Це необхідно для визначення обсягу та спрямованості наступних занять з корекції заїкання і зокрема, мовленнєвого дихання. Місце виникнення судом (артикуляційних, дихальних, голосових, змішаних) і їх форма (клонічна, тонічна, змішана) визначаються на слух та візуально.

Порушення мовленнєвого дихання у дітей із заїканням виражається у недостатньому обсязі вдихуваного повітря перед початком висловлювання, у скороченому видиху, а також у несформованості взаємопов'язаних механізмів між мовленнєвим диханням і голосоутворенням. Часто обсягу повітря, що видихається не вистачає на вимову фрази, мовлення переривається, а в середині слова робиться судомний вдих. Часто діти із

заїканням говорять на вдиху або на затриманому диханні. При цьому наступають необґрунтовані паузи з порушеннями правильної і чіткої звуковимови.

Аналіз результатів першого етапу дослідження дозволив об'єктивно оцінити функціональні можливості дихальної системи у дошкільників із заїканням. В результаті дослідження було виявлено що у процесі фонації витрачається повітря більш раціонально, ніж при вільному видиху. Дошкільники із заїканням відтворюють менше слів на одному видиху, ніж діти з іншими порушеннями мовленнєвого розвитку. Не завжди перед початком мовлення роблять вдих, нерідко починають своє мовлення з залишкового видиху.

Для ефективного подолання заїкання слід дотримуватись у логопедичній роботі чіткої послідовності, яка визначається певними станами. А саме:

I етап – формування техніки мовлення.

Техніка мовлення включає в себе три основних розділи: дихання, голос і дикцію. Робота над цими складовими проводиться одночасно, оскільки дихання, артикуляція і голосоутворення – єдині, взаємопов'язані фізіологічні процеси. Тому цей стан складається з таких змістових компонентів:

1. Постановка діафрагмального дихання.
2. Робота над голосом.
3. Робота над артикуляцією.

II етап – робота над підготовленими і непідготовленими текстами.

Цей етап передбачає:

- мовленнєву гімнастику;
- читання віршів з довшою строфою, ніж у I етапі;
- читання за ролями;
- діалоги за прочитаним текстом;
- переказ текстів (в рамках дошкільного закладу).

III етап корекції – самостійне мовлення, передбачає:

1. Автоматизацію техніки мовлення з обов'язковим введенням у різні види мовленнєвої діяльності в різних ситуаціях;
2. Перехід від підготовлених форм мовлення до самостійної імпровізації (починаючи з короткого висловлювання і до розгорнутого спонтанного мовлення);
3. Формування готовності до мовленнєвого спілкування в різних життєвих ситуаціях (дитячий садок, школа, сім'я; громадські місця і т.п.);
4. Оволодіння навичками аутогенного тренування з метою подолання хвилювань та емоційного збудження;
5. Розвиток готовності, стійкості до мовленнєвих та комунікативних труднощів.

Завданнями роботи з розвитку мовленнєвого дихання є : 1) формування навичок діафрагмального мовленнєвого дихання; 2) зміцнення м'язів обличчя та грудної клітини; 3) поліпшення функції зовнішнього (носового) дихання; 4) розвиток фонаційного (озвученого) видиху; 5) вироблення більш глибокого вдиху і більш тривалого видиху; 6) тренування мовленнєвого дихання у процесі вимови тексту, 7) профілактика хвороб верхніх дихальних шляхів і нервової системи; 8) підвищення розумової працездатності дітей; 9) нормалізація звуковимови і просодичних компонентів мовлення; 10) закріплення лексичних тем і граматичних категорій; 11) стимуляція інтересу до занять . Ефективність логопедичної роботи досягається завдяки етапності, системності і концентричності в подачі матеріалу. Робота з розвитку мовленнєвого дихання з дітьми дошкільного віку із заїканням повинна проводитися в ігровій формі, тому що гра є для дошкільнят основним видом діяльності.

В результаті проведеного дослідження логопедичну роботу з розвитку мовленнєвого дихання у дітей дошкільного віку із заїканням необхідно проводити у 3-х напрямках: 1) вироблення правильного діафрагмального дихання. З цією метою проводиться дихальна гімнастика та ігри у процесі яких відбувається нормалізація ритму дихання і збільшення обсягу вдиху;

2) навчання спокійному, короткому вдиху і вільному, плавному, подовженому видиху з використанням елементів дихальної гімнастики О. Стрельнікової і різноманітного наочного матеріалу; 3) навчання раціональному, ощадливому ротовому видиху у процесі вимови звуків, складів, слів, фраз (проводиться одночасно з розвитком артикуляції звуків і голосоутворення).

Для дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку ігрова діяльність зберігає своє значення і свою роль як необхідну умову всебічного розвитку особистості та інтелекту. Проте порушення звуковимови, недостатньо чітке сприймання звукового образу слів, обмеженість словника, порушення темпу мовлення, плавності все це, в певній мірі впливає на ігрову діяльність.

Ігри, які проводяться з дітьми на різних етапах логопедичної роботи можна успішно повторювати, поступово ускладнюючи не тільки зміст мовленнєвого матеріалу, але і правила кожної гри. Основним критерієм підбору ігор є мовленнєві можливості дитини і ступінь її участі в ній. Саме у грі найбільш ефективно можна здійснювати корекційний вплив на мовлення і особистість дитини, яка заїкається, завойовуючи її любов і довіру долаючи скутість і сором'язливість у звичній і доступній для дитини формі діяльності. Різноманітні ігрові ситуації, вміло створені логопедом, спонукають дитину до вільного мовленнєвого спілкування, відволікають увагу від дефекту, надають можливості для здійснення цілеспрямованої психотерапії.

Ігри для розвитку координації слова і руху допомагають навчити техніці правильного мовлення: вмінню говорити на видиху, роблячи опору на наголошені голосні, злитно вимовляючи слова у смисловому відрізку, користуючись паузами і логічними наголосами.

При постановці мовленнєвого дихання слід привчати дітей завжди вдихати ротом, через напіввідкриті губи. При цьому, язик спокійно лежить внизу, відкриваючи шлях повітряному струменю. Легка усмішка дозволяє зняти м'язове напруження і є природним початком вільного мовлення. Контролювати правильне мовленнєве дихання допоможе власна долоня,

якщо її положити на ділянку діафрагми, тобто між грудною клітиною і животом. При вдиху стінка живота піднімається, нижня частина грудної клітини розширюється. При видиху м'язи живота і грудної клітини скорочуються.

Вдих при мовленні короткий, легкий, а видих – тривалий (у співвідношенні 1:10). Дуже важливо привчити дітей, що заїкаються, не затримувати дихання, а відразу ж після мовленнєвого вдиху починати говорити на тривалому плавному видиху.

Оскільки дихання, голосоутворення і артикуляція – це єдині взаємозумовлені процеси, тренування мовленнєвого дихання, покращення голосу і уточнення артикуляції здійснюється одночасно. Завдання виконуються по 3-5 разів з паузами і ускладнюються поступово: спочатку тренування тривалого мовленнєвого видиху проводиться на окремих звуках, потім словах, пізніше на короткій фразі, при читанні віршів тощо.

Залежно від отриманих результатів обстеження вибирається переважна спрямованість окремих вправ. Так, при тонічних судомомах переважно використовуються мовленнєві вправи з опорою на голосні звуки, вправи на розслаблення м'язів артикуляційного апарату. При голосових судомомах доцільні мовленнєві вправи з голосними звуками, з різною гучністю їх вимови (від шепоту до гучного мовлення).

При невротичному заїканні є можливість швидко ускладнювати ритмічні завдання, використовувати різноманітні зміни темпу і ритму. При неврозоподібному заїканні необхідно починати тренування з найпростіших ритмів і поступово їх ускладнювати. Використовуються вправи на сприймання подібних ритмів, які містять у собі виконання дітьми рухів, поєднаних одним і тим самим ритмом. Позитивним і раціональним є залучення музичного керівника до занять (частин занять) з логопедичної ритміки.

Спеціально організована логопедична робота з розвитку мовленнєвого дихання з дітьми дошкільного віку із заїканням (трое дітей із заїканням: 2

дитини із невротичним і 1 дитина із неврозоподібним заїканням) показала, що на початкових етапах роботи, у дітей часто були проблеми з фонаційним диханням, що збивалося під час судоми. Але у процесі занять судом при вимові звуків, складів, слів і фраз ставало менше, а в однієї дитини (6 років) в кінці роботи вони стали одиничними. Дошкільники стали більше приділяти увагу своєму диханню, розуміти його важливість.

Робота, спрямована на розвиток мовленнєвого дихання, дає позитивну динаміку на якісному рівні. У дітей збільшилася тривалість і сила мовленнєвого видиху, добір повітря став більш непомітним. Діти намагаються затримувати дихання, розподіляти повітря, що видихається на всю фразу, повітряний струмінь більш спрямований.

Розроблена методика формування мовленнєвого дихання сприяє розвитку плавності мовлення у дітей із заїканням і підвищенню результативності логопедичної роботи в цілому: раніше відбувається подовження і посилення видиху, подовження видиху у процесі фонації звуків, що дає можливість вимовляти більше слів на одному видиху, а також створюються умови для правильного використання видиху у процесі висловлювання.

Список використаних джерел:

1. Алиева М.А., Гришанович Т.В., Лобанова Л.В., Травникова Н.Г. Логопедия. – М.: Просвещение, 1989. – 528 с.
2. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды. В 2 Т. – Т.2. – М.: Педагогика, – 1980. – 356 с.
3. Бех І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання. – К.: ІЗМН – 1998. – 204 с.
4. Бодалев А.А. Формирование понятия о другом человеке как личности. – Ленинград: ЛГУ, 1970. – 135 с.
5. Борисов А. Роскошь человеческого общения. – М.: RISK, 1998. – 184 с.
6. Буюва Л.П. Человек: деятельность и общение, – Москва: Мысль, 1978. – 216 с.
7. Головаха Е.И., Панина Н.В. Психология человеческого взаимопонимания. – К.: Институт соціології НАН України, 2002. – 223 с.
8. Дерябо С.Д., Ясвин В.А. Гроссмейстер общения. – М.: Академия, 1996. – 192 с.
9. Егидес А.П. Лабиринты общения. – М.: Филинь, 1999. – 392 с.
10. Эльконин Д.Б. Психология игры. – М.: Педагогика, 1978. – 345 с.
11. Запорожец А.В. Избранные психологические труды: в 2-х т. – М.: Просвещение, 1986. – Т. 1. – 427 с.
12. Игры в логопедической работе с детьми: Пособие для логопедов и воспитателей детских садов: / Под ред. В.И. Селиверстова. – К.: Радянська школа, 1985, – 185с.
13. Ілляшенко Т.Д., Стадненко Н.І. Аномальна дитина в школі: Навчально-методичний посібник. – К.: УСДО, 1995. – 120 с.
14. Ільюк Б.А. Спількування в учбовій діяльності дошкільників // Радянська школа, 1982. – №11. – С. 35-39.
15. Камардина Г.Г. Психологические трудности общения: основы психотехнологии. – Ульяновск: УлГТУ, 2000. – 52 с.
16. Кови С.Р. Семь навыков высокоэффективных людей. – М.: Вече;

Персей; АСТ / Перевод с английского О. Кириченко. – 1997. – 480 с.

17. Киричук О.В. Проблема спілкування як об'єкт педагогічних досліджень // Радянська школа. – 1973. – № 6. – С. 5-14.

18. Коломинский Я.Л. Познание человека человеком в свете проблем межличностных отношений // Теоретические и прикладные проблемы психологии познания людьми друг друга. – Краснодар, 1975. – С.33-35.

19. Коломинский Я.Л. Психология детского коллектива. Система личных взаимоотношений. – Минск: Народная Асвета, 1984. – 240 с.

20. Корнєв М.Н., Коваленко А.Б. Соціальна психологія. – Київ: Київська книжкова фабрика, 1995. – 304 с.

21. Лангмейер І., Матейчик З. Психическая депривация в детском возрасте. – Прага, 1984. – 289 с.

22. Левина Р.Е. Общая характеристика недоразвития речи у детей и его влияние на овладение письмом. – М.: Просвещение, 1981. – 232 с.

23. Леонтьев А.А. Психология общения. – М.: Смысл, 1997. – 365 с.

24. Лінгводидактика в сучасних закладах освіти. – Одеса: ПНЦ АПН України, 2001. – 269 с.

25. Липа В.А. Основы коррекционной педагогики. – Донецк: Лебідь, 2002. – 327 с.

26. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. редактор Н.В.Ярцева – М.: Советская энциклопедия, 1990 – 685 с.

27. Лисина М.И. Проблемы онтогенеза общения. – М.: Просвещение, 1986. – 430 с.

28. Логопедія: підручник / За ред. М.К. Шеремет. – Вид. 3-тє, перер. та доповнене. – К.: Видавничий дім «Слово», 2015. – 776 с.

29. Логопедия: Учебное пособие для студентов педагогических институтов / Под редакцией Л.С. Волковой. – М.: Просвещение, 1989. – 528 с.

30. Лопатинська В. Морально-гуманістичний зміст спілкування // Шлях освіти. – 2003. – №1. – С.27-30.

31. Лурия А.Р. Язык и сознание / А.Р. Лурия. – М.: МГУ, 1979. – 307 с.

32. Малятко. Програма виховання дітей дошкільного віку. – К.: НДІ педагогіки України, 1991. – 198 с.
33. Методика викладання української мови: Навчальний посібник / С.І. Дорошенко, М.С. Вакуленко, О.І. Мельниченко та ін. – К.: Вища школа, 1992. – 398 с.
34. Методы исследования межличностного восприятия у детей и подростков: Спецпрактикум по социальной психологии / Под редакцией Г.М. Андреевой, В.С. Агеева. – М.: Педагогика, 1984. – 103 с.
35. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: Навчальний посібник / С.П. Миронова / – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно видавничий відділ, 2007. – 204 с.
36. Михайленко Н.Я., Короткова Н.А. Как играть с ребенком. – М.: Педагогика, 1989. – 309 с.
37. Нікіщенко Г. Підготовка дітей з вадами мовлення в компенсуючому дитячому садку (групі) // Дитячий садок. – 2005. – №35. – Вкладка.
38. Новоселова С.Л., Зворыгина Е.В. Игра и вопросы всестороннего воспитания детей // Дошкольное воспитание, 1983. – №10. – С.9-12.
39. Парыгин Б.Д. Анатомия общения: Учебное пособие. – СПб.: Издательство Михайлова В.А., 1999. – 301 с.
40. Практикум по социально-психологическому тренингу. 3-е изд. / Под ред. Б.Д. Парыгина. – СПб: Изд. Михайлова В.А., 2000. – 352 с.
41. Прикладная конфликтология: Хрестоматия / Составитель К.В. Сельченко. – Минск: Харвест, 1999. – 624 с.
42. Предупреждение нарушений чтения и письма у детей с недостатками произношения. – М.: Просвещение, 1965. – 451 с.
43. Психотерапія в логопедичній практиці: Методичні рекомендації / Укладач Н.М. Ушанська. – К.: РУМК, 1992. – 24 с.
44. Развитие общения у дошкольников / Под редакцией А.В. Запорожца, М.И. Лисиной. – М.: Педагогика, 1982. – 235 с.

45. Реан А.А., Коломинский Я.Л. Социальная педагогическая психология. – Санкт-Петербург: Питер, 1999. – 416 с.
46. Савченко М.А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей. – К.: Освіта. 1992. – 176 с.
47. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах: Посібник для вчителя. – К.: Магістр-8, 1997. – 256 с.
48. Савчин М. Педагогічна психологія. – Дрогобич: Відродження, 1998. – 142 с.
49. Селиверстов В.И. Заикание у детей: Психокоррекционные и дидактические основы логопедического воздействия. – М.: ВЛАДОС, 2000. – 208 с.
50. Селиверстов В.И. Современный комплексный метод преодоления заикания // Расстройства речи у детей и подростков / Под редакцией С.С. Ляпидевского. – М.: Просвещение, 1979. – 393 с.
51. Словарь практического психолога / Составитель С.Ю. Головин. – Минск: Харвест, 1998. – 800 с.
52. Смирнова Е.О., Калягина Е.В. Отношение популярных и непопулярных дошкольников к сверстникам // Вопросы психологии. – №3. – 1998. – С.50-60.
53. Соботович Е.Ф., Гопиченко Е.М. Фонетические ошибки в письме умственно отсталых учащихся младших классов. – М.: Просвещение, 1979. – 405 с.
54. Соботович Е.Ф. Методика выявления речевых нарушений у детей и диагностика их готовности к школьному обучению. – К.: ПП «Компанія «Актуальна освіта», 1998. – 127 с.
55. Соботович Е.Ф. Нарушения речевого развития у детей и пути их коррекции. – К.: ІСДО, 1995. – 204 с.
56. Социальная психология и этика делового общения / В.Ю. Дорошенко, Л.И.Зотова, Н.А.Нартов и др. / Под редакцией В.Н. Лавриненко. – М.: ЮНИТИ, 1995. – 160 с.

57. Социальная психология личности в вопросах и ответах / Под редакцией В.А. Лабунской. – Кишинев: Гардарика, 1999. – 397 с.
58. Социальная психология личности / Под ред. Е.С. Кузьмина, В.Е. Семенова. – Ленинград: ЛГУ, 1979. – 288 с.
59. Таранов П.С. Приемы влияния на людей. – Симферополь: Таврия, 1995. – 496 с.
60. Тарасун В.В. Логодидактика. Навчальний посібник для вищих навчальних закладів. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 2004. – 348 с.
61. Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць: Вип. 3. – К.: Актуальна освіта, 2006. – 148 с.
62. Титаренко А.И. Нравственные основы общения. – М.: Знание, 1979. – 64 с.
63. Типове положення про дошкільні установи, для дітей з порушеннями мовлення
64. Тишина Л.А. Влияние словарной работы на развитие связной речи дошкольников с общим недоразвитием речи / Л.А. Тишина, Г.Р. Кузахметова// Логопедия. – 2007. – №2. – С.59-63.
65. Трофименко Л. Новий зміст корекційного навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ II–III ступенів // Дефектологія. 2007. – №3. – С.34-40.
66. Ткаченко Т.А.: Учим говорить правильно: система коррекции общего недоразвития речи у детей 6 лет. Пособие для воспитателей, логопедов и родителей. – Москва: Гном и Д. – 2001. – 140 с. – С.12-14.
67. Туманова Т.В. О словообразовательной компетенции детей с общим недоразвитием речи // Логопед в детском саду. – 2006. – №5. – С.17-19.
68. Филичева Т.Б., Чевелева Н.А. Логопедическая работа в специальном детском саду. – М.: Просвещение, 1987. – 464 с.
69. Филичева Т.Б., Чевелева Н.А., Чиркина Г.В. Основы логопеди. –

М.: Просвещение, 1989. – 317 с.

70. Чевелева Н.А. Исправление заикания у школьников в процессе обучения. – М.: Просвещение, 1978. – 241 с.

71. Филичева Т. Б., Чиркина Г.В. Устранение общего недоразвития речи у детей дошкольного возраста: Практическое пособие. – М.: Айрис-пресс. 2004. – 224 с.

72. Хрестоматия по логопедии. /Под ред. Л.С.Волковой. В.И.Селиверстова. – М.: Просвещение, 1997. – Т.2. – 417 с .

73. Черкасова Е. Воспитание речевого слуха у детей с общим недоразвитием речи // Дошкольное воспитание. – 2006. – №11. – С.65-75.

74. Чернова Т.В. Организация взаимодействия логопеда с родителями старших дошкольников с ОНР /Т.В.Чернова, И.Ю.Лебедеко // Дошкольная педагогика. – 2007. – №2. – С.48-51.

75. Чиркина Г.В. Программы дошкольных образовательных учреждений компенсирующего вида для детей с нарушениями речи / Т.Б.Филичева, Г.В.Чиркина, Т.В.Туманова, С.А.Миронова, А.В.Лагутина. – М.: Просвещение, 2008. – 219 с.

76. Шведова И. Формирование фонематического восприятия и звукового анализа у дошкольников с общим недоразвитием речи // Дошкольное воспитание. – 2007. – №5. – С. 71-77.

77. Школьник С.Я. Мовні віршовані ігри та вправи з музичним супроводом для дітей-дошкільників, що мають вади мовлення. – Харків: Торнадо, 1999. – 80 с.

78. Ястребова А.В. Коррекция заикания у учащихся общеобразовательной школы. – М.: Просвещение, 1980. – 197 с.